

Når ordene teller

Hva får kriminalsjefen ved Oslo politidistrikt til å uttale med beklagelse i stemmen at han gjør den "tabbe" å bruke Statistisk sentralbyrås innvandrersdefinisjon? Og hvorfor står betegnelsen 2. generasjonsinnvandrer grelt plassert under kategorien "bør ikke brukes" på NRK Østlandssendingens svarteliste? Snirklete grenseoppganger i forhold til en stadig strengere politisk korrekthet - eller sender betegnelsene vi bruker negative signaler til gruppen vi ønsker å omtale?

Det var under tv-programmet Migrapolis på NRK 25.01.2001 at kriminalsjef Roger Andresen avga sin dom over Statistisk sentralbyrås innvandrerbetegnelse. Diskusjonen i studio dreide seg om gjengkriminalitet i hovedstaden, og politiets representant ble "arrestert" for å omtale gjengmedlemmene som innvandrere, til tross for at det gikk fram at dette også omhandlet personer som var født og oppvokst i Norge. Dette fikk Andresen til å innrømme "tabben" og henvise til Statistisk sentralbyrås standardbruk av innvandrerbetegnelse.

Skepsisen mot å bruke innvandrerbetegnelsen på personer som selv ikke har innvandret, deler debattantene i Migrapolis med flere andre. Betegnelsen har måttet tåle kritikk for å ha et ekskluderende innhold. NRK Østlandssendingen utarbeidet i 1999 en egen "svarteliste" over ord og betegnelser som bør unngås i beskrivelser av vårt flerkulturelle samfunn. Redaksjonen inndelte da ordene i følgende kategorier: "greie begreper", "vær var-som" og "bør ikke brukes", og det er under sistnevnte kategori at vi finner betegnelsene første- og andregenerasjonsinnvandrer. I SSB benyttes disse som faste kategorier i ulike statistikker.

Betegnelsen andregenerasjonsinnvandrer ble tatt i bruk for å betegne de som er født i det landet foreldrene deres har innvandret til (Vassenden 1988). Ordet skal i denne betydningen ikke forstås som at personene det gjelder er innvandrere. Det er foreldrene som er innvandrere, ikke senere generasjoner. Ordet andregenerasjonsinnvandrer er for øvrig også brukt i en rekke andre land.

På bakgrunn av reaksjoner som likevel er kommet, både internt og eksternt, og et løfte om etter en tids bruk å vurdere standarden for innvandrergruppering, ble det i Statistisk sentralbyrå bestemt å vurdere betegnelsen andregenerasjonsinnvandrer på nytt. Høsten 1999 startet en intern gruppe med å se på konsekvenser av denne ordbruken, og forsøkte å finne fram til gode, alternative betegnelser. Høsten 2000 ble et høringsdokument sendt ut til personer og institusjoner som arbeider med innvandrerrelaterte spørsmål, og i dag er de fleste høringsvarene kommet inn. Det endelige resultatet av høringen er ennå ikke klart, og det er foreløpig ikke innført noen alternativ betegnelse til andregenerasjonsinnvandrer i offisiell statistikk.

Hvem tilhører innvandrerbefolkningen?

Statistisk sentralbyrås bruk av betegnelser i innvandrerrelatert statistikk er knyttet til *Standard for innvandrergruppering* (Statistisk sentralbyrå 1994).

Marte Kristine Bjertnes

Marte Kristine Bjertnes er førstekonsulent og koordinator for innvandrerrelatert statistikk i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (marte.kristine.bjertnes@ssb.no).

Andregenerasjonsinnvandrere i Norge

Ved inngangen til 2000 besto den gruppen som i dag kalles andregenerasjonsinnvandrere av 44 000 personer. Nærmere 9 av 10 hadde bakgrunn fra ikke-vestlige land, mens bare en av ti hadde vestlig landbakgrunn. Til sammenlikning utgjorde innvandrerne fra ikke-vestlige land vel 60 prosent av de i alt 238 500 første-generasjonsinnvandrerne i Norge. 1 av 5 andregenerasjonsinnvandrere hadde foreldre som var født i Pakistan, og dette er den største nasjonalitetsgruppen. Andregenerasjonsinnvandrerne i Norge har bakgrunn fra i alt 157 forskjellige land, men alle er født i Norge. Nesten halvparten er bosatte i Oslo. (Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå).

I denne standarden inngår syv kategorier, hvorav to av dem samlet gis avgrensningen *innvandrerbefolkningen*. Til innvandrerbefolkningen hører:

1. **Førstegenerasjonsinnvandrere** uten norsk bakgrunn. Dette er personer født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre. Førstegenerasjonsinnvandrerne har på et tidspunkt innvandret til Norge.

2. **Andregenerasjonsinnvandrere**. Til denne kategorien hører personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. Andregenerasjonsinnvandrerne har ikke selv innvandret, men har foreldre som er kommet fra andre land.

Det er særlig den siste betegnelsen, andregenerasjonsinnvandrer, som i det siste har skapt reaksjoner, og valget av alternativer volder hodebry. Da denne betegnelsen ble innført i offisiell statistikk, var det imidlertid enighet om at dette, tross motforestillinger, var det mest hensiktsmessige å kalle gruppen, og bruken av ordet ble også akseptert av brukerne.

Betegnelsen et bidrag til negativ båstenkning?

Kritikken mot bruk av betegnelsen andregenerasjonsinnvandrer har ikke sin opprinnelse først og fremst i det semantiske og heller ikke i det definisjonsmessige (selve begrepet), men er knyttet til de assosiasjoner ordet vekker. *Er man innvandrer når man er født på Hamar sykehus og har bodd hele sitt liv ved bredden av Mjøsa, har brun hud, snakker hedmarksdialekt som ville fått Alf Prøysen til å nikke hjertelig gjenkjennende, og har vært på fire feriebesøk i Pakistan?* spør Loveleen Kumar i boken *Mulighetenes barn* (1997). Og vi kan velge enten å forklare sirlig hvilke faglige fordeler det er ved betegnelsen andregenerasjonsinnvandrer og at denne er ment verdinøytral fra vår side - eller vi kan låne øre til de innvendinger som er kommet og ta dem på alvor. Statistisk sentralbyrå har valgt det siste.

Alternativene til "andregenerasjonsinnvandrer" er mange, men det er ikke enighet om hva som er best, og ikke alle egner seg til statistiske formål. Førstegenerasjons nordmenn er nevnt av bl.a. sosialantropologen Thomas Hylland Eriksen (1998). Kanadierne snakker noen ganger om *First generation Canadian* og *Second generation Canadian*. Det kanadierne refererer til som førstegenerasjons kanadiere, tilsvarer noenlunde det SSB ville kalle førstegenerasjonsinnvandrere, og det samme med andregenerasjon. En begrepsbruk som den kanadiske ville gjøre det vanskeligere å skille mellom de som har utenlandsk bakgrunn og de som ikke har det. Dessuten er det vel ikke gitt at alle innvandrere vil like å bli kalt norske¹?

Sosialantropologen Loveleen Kumar foreslår å bruke ordet "bindestreksbarn". Kumars hovedanliggende er at identitet ikke er et enten-eller-spørsmål, knyttet til én nasjonal bakgrunn (Kumar 1997). Det å være "nordmann" eller "pakistaner" er ikke å betrakte som gjensidig utelukkende. Kumar kritiserer oss for å tenke for statisk om identitet og identitetsskaping. Bindestreksbarna er personer som forener flere kulturer og skaper

Tabell 1. De ti største nasjonalitetsgruppene. Første- og andregenerasjonsinnvandrere. 1. januar 2000

Førstegenerasjonsinnvandrere		Andregenerasjonsinnvandrere	
I alt	238 462	I alt	44 025
1 Sverige	22 375	1 Pakistan	9 604
2 Danmark	17 551	2 Vietnam	4 284
3 Jugoslavia	13 402	3 Tyrkia	3 236
4 Pakistan	13 227	4 Sri Lanka	2 698
5 Bosnia-Hercegovina	11 587	5 Jugoslavia	2 064
6 Vietnam	11 106	6 India	1 957
7 Storbritannia	10 576	7 Somalia	1 874
8 Iran	9 151	8 Marokko	1 710
9 Tyskland	8 621	9 Danmark	1 312
10 USA	7 323	10 Iran	1 203

en identitet som "norsk-pakistanere", "norsk-vietnamesere" osv. Heller ikke disse betegnelse er uproblematiske for statistikkformål. Hva gjør man eksempelvis dersom det oppstår behov for å benytte aggregerte størrelser på landbakgrunn, som vestlig og ikke-vestlig?

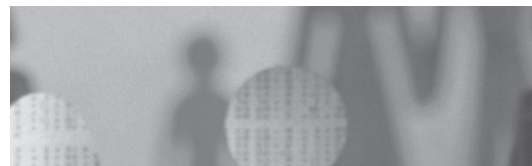
Andre mener at også bindestreksidentiteter kan bli for trange. Thomas Hylland Eriksen vil at vi skal snakke om kreolisering, vi er kulturelle kreoler som tar opp i oss fragmenter fra mange ulike kulturer uten å havne i identitetsmessig spagat. Bak denne argumentasjonen ligger også erkjennelsen av at samfunnet og vår måte å tenke om det på, har forandret seg dramatisk. Til tross for at Norge neppe noen gang har vært så homogent som mange vil ha det til, har endringen vært enorm de siste 20-30 årene. Utviklingen har stått i mangfoldets tegn. Vandringen over landegrenser er ett blant flere ledd i en globaliseringsprosess som gjør verden stadig mindre, og samtidig mer uforutsigbar. Våre enkle stereotyper strekker ikke lenger til som klassifiseringer av personene rundt oss. Anne fra Oslo kan ha mer til felles med Shanti i New Dehli enn Petter fra Balsfjord. Fra boka til Kadafi Zaman kan følgende utdrag tjene som illustrasjon: "I dag sier jeg at jeg er et menneske, en verdensborger, som er norsk, pakistansk, muslim og en sosialdemokrat - og er det noen som ber meg dra dit jeg kom fra, så drar jeg tilbake til Lier. Hva sier dette om min tilhørighetsfølelse?" spør forfatteren. Og svarer selv: "Det sier at Norge er og vil alltid være et multikulturelt samfunn, intet kan forandre på det" (Zaman 1999:15).

Reaksjonene på betegnelsen "andregenerasjonsinnvandrere" dreier seg i første rekke om hvorvidt denne anvendelsen er med på å skape distanse og motsetning. Støtter begrepsbruken opp under båndtenkning, en inndeling i "oss" og "dem" som gjør at "de andre" kan føle seg som annenrangs nordmenn, enda de selv kanskje betrakter seg som norske? Hvor lenge skal personer kalles innvandrere? Uttrykker ordet andregenerasjonsinnvandrere en identitetsbetegnelse som de personer det skal betegne anser for dekkende og naturlig og som de identifiserer seg med, eller oppfattes det snarere tvert om?

Språkbruken endrer seg over tid

Oppfatninger av hva som regnes som korrekt språkbruk endrer seg over tid. "Fremmedarbeider" er et eksempel på en betegnelse som har forsvunnet ut av offentlig språkbruk til tross for at dette var gjengs for noen tiår tilbake. I dag vil vi finne ordet verdiladet fordi det refererer til noe fremmed og ikke-inkluderende. Det samme skjedde med ordet "fremmedspråklig", som i dag er byttet ut med minoritetsspråklig. "Når fremmed er implisert blir veien kort til fremmedfrykt", sier Østlandssendingens distriktsredaktør Anne Ardem til Morgenbladet (9.2.01). "Gjestarbeiderne" har også for lengst forlatt det offentlige selskap.

Endret språkbruk reflekteres også i litteraturen, og man trenger ikke å gå langt tilbake i tid for å finne beskrivelser som ikke ville ha vært gangbare i dag. Barnebokforfatteren Torbjørn Egner ga for bare noen tiår siden "tro-skyldige" beskrivelser av Doktor Dyregods møte med erkestereotype, fiendtlig innstilte hottentotter i Afrikas jungel, uten at noen hevet øyenbrynene av den grunn. I dag får de samme beskrivelsene foreldre til å rødme under høytlesningen for barna. Det gjør også Astrid Lindgrens svært maleriske beskrivelser av Pippi Langstrømpes pappa, som ble tatt til konge over

Vurdering av betegnelser

SSB utreder nå alternative betegnelser til ordet "andregenerasjonsinnvandrere". Utfallet av denne evalueringen er ennå ikke klart. Det er imidlertid ingen planer om at begrepene, dvs. selve definisjonene av de ulike gruppene i den innvandrrelaterte statistikken, skal endres.

kurreduttnegrene etter å ha brutt en palme opp fra jorden med bare nevene (Kalvø 1996).

Høsten 2000 var det duket for en ny stor debatt om betegnelser da sprinteren John Ertzgaard stilte spørsmålet: Hvor ligger Negerland? Han opplevde bruken av ordet "neger" som sårende og upresist, og fikk følge av en rekke personer som hadde den samme erfaringen. Ordet vekket assosiasjoner om rasisme og kolonialisme og ble ikke opplevd som noe godt uttrykk for identitetsbetegnelse. Dette til tross for at betegnelsen, ifølge professor Finn Erik Vinje, er korrekt i den forstand at neger/negro betyr svart og ikke noe annet.

Språk er makt, heter det. Og selv om noen vil mene at debatten om betegnelser er en gedigen avsporing, eller kanskje til og med avledningsmanøver, i forhold til de strømninger og uttrykk som virkelig gir grobunn for rasisme (Brox i Dagbladet 25.2.2001), har kanskje ikke språkeksperter vært seg tilstrekkelig bevisst hva slags følelser ordene vekker? Raheela Kokab Chaudry, journalist i NRK skriver i en kronikk i Dagbladet: *"Hvis målet er integrering, og hvis alle ønsker å inkludere alle mennesker uansett hudfarge og religion i det norske fellesskapet, ja, da bør vi velge begreper som er inkluderende og ikke ekskluderende. ...Det handler om å oppdatere begrepsapparatet til dagens flerkulturelle Norge"*. (Dagbladet 7.2.01).

Betegnelser for statistikkformål stiller spesielle krav

For statistiske formål kan den stadige utvikling og forandring av betegnelser være vanskelig, fordi statistikk forutsetter en viss kontinuitet for å bli interessant. På den annen side er det viktig å følge med i tiden og tilpasse seg det nye, slik at begrepsbruken ikke ligger for langt unna hverdagsspråkets. Kategoriene og betegnelse må være relevante for undersøkelsesformålet. Et fokus på og et skifte av betegnelser som grenser til det parodiske og som gjør at folk ikke lenger skjønner betydningen av ordene vi bruker, er ingen tjent med. Stabilitet i selve begrepene, eller avgrensningen av de statistiske kategoriene, er imidlertid langt viktigere enn stabilitet i betegnelser når det gjelder å sikre statistikkens sammenliknbarhet over tid. Nye betegnelser skal ikke påvirke sammenliknbarheten.

Statistisk sentralbyrå har satt følgende krav til betegnelser som skal brukes:

- betegnelsene skal være pedagogiske, i den forstand at de skal være enkle for folk flest å forstå betydningen av
- betegnelsene skal være enkle for statistikkprodusenter og skribenter å bruke både i tabeller og i løpende tekst
- betegnelsene skal være aksepterte, i den forstand at de ikke virker provoserende og ekskluderende for grupper av befolkningen
- betegnelsene skal være systematiske, i den forstand at de gir klare retningslinjer i forhold til klassifisering og bruk.

Ut ifra disse kravene har noen alternativer pekt seg ut som mer relevante og anvendelige enn andre.

Erfaringer fra andre land

Begge våre naboland, har gjennomgått liknende diskusjoner om betegnelser som skal brukes i innvandrrelatert statistikk som den vi selv står oppe i. Beskrivelsen av den danske og svenske modellen er hentet fra SSBs hørings-

notat om forslag til endring av betegnelser i innvandrrelatert statistikk (Statistisk sentralbyrå 2000).

I Statistiska centralbyrån (SCB) i Sverige har man i stedet for å bruke betegnelsen *andregenerationsinnvandrare*, begynt å skrive betegnelsen helt ut, slik at gruppen betegnes som *födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar*. Dette har skjedd i tråd med myndighetenes anbefaling. Den nye betegnelsen virker ikke provoserende og støtende på gruppen som omtales, og gir et nøytralt inntrykk. Samtidig vil betegnelsen kunne være tungvint å anvende i løpende tekst. Dette kan føre til at brukere som benytter Statistisk sentralbyrås statistikk uansett vil lage sine egne enklere betegnelser, men det kan også medføre at nettopp det lange uttrykket vil kunne vanskeliggjøre en "slagordsmessig" utnyttelse av statistikken. Personer med utenlandsk bakgrunn klassifiseres i Sverige etter fødeland, statsborgerskap og såkalte sammenfattende populasjoner. Hovedskillet når det gjelder fødelandsinndeling går mellom de utenlandsfødte og de svenskfødte.

De svenskfødte kan ha:

1. to utenlandsfødte foreldre (tilsvarende "andregenerasjonsinnvandrerne"),
2. en svenskfødt og en utenlandsfødt forelder,
3. to svenskfødte foreldre.

Blant de utenlandsfødte skiller det ikke mellom de som har svensk bakgrunn og de som ikke har det, men man grupperer gjerne etter botid 0-4 år, og 5 år eller mer. For SSB vil det være naturlig å trekke inn om de utenlandsfødte har norsk bakgrunn eller ikke.

Til de sammenfattende populasjoner hører:

1. personer med utenlandsk bakgrunn (utenlandsfødte samt svenskfødte med to utenlandsfødte foreldre),
2. personer med både svensk og utenlandsk bakgrunn (født i Sverige med en svenskfødt og en utenlandsfødt forelder),
3. personer med svensk bakgrunn (født i Sverige med to svenskfødte foreldre).

Danmarks Statistik (DS) avgrensner befolkningen hovedsakelig i tre hovedgrupper: *indvandrere*, *etterkommere* og *øvrige*. Til innvandrerguppen hører personer som er født i utlandet av foreldre hvor begge er utenlandske statsborgere eller født i utlandet. Blant etterkommere inngår personer som er født i Danmark av foreldre hvor ingen er dansk statsborger og født i Danmark. Etterkommere inkluderer slik både "andregenerasjonsinnvandrere" og personer født av en innvandrers og en etterkommer. Dersom den danske modellen skulle benyttes i Norge, måtte man regne med å gjøre tilpasninger til vårt eget datagrunnlag. Blant annet bruker DS statsborgerskap som avgrensningsfaktor i langt større grad enn det vi vil gjøre i Norge. Skal begrepet etterkommere benyttes i Norge, kan det deles i flere undergrupper:

1. norskfødt med to utenlandsfødte foreldre,
2. norskfødt med en utenlandsfødt og en norskfødt forelder.

Men man vil også kunne åpne opp for nye grupperinger som kan være interessante å studere når gruppene vokser.

Den danske betegnelsen er lettere å anvende enn den svenske, i alle fall i tekstlige framstillinger. Samtidig er det blitt argumentert for at den er et mindre presist uttrykk.

Litteratur

Ardem, Anne (9.2.2001): Intervju i Morgenbladet.

Brox, Ottar (25.2.2001): Sitter rasismen i språket? Kronikk i Dagbladet.

Chaudhry, Raheela Kokab (7.2.2001): Folket sier ja - sier mediene nei? Kronikk i Dagbladet.

Eriksen, Thomas Hylland (1998): *Et langt kaldt land, nesten uten mennesker*, Universitetsforlaget.

Kalvø, Are (1996): *Kunsten å være en neger*, Det Norske Samlaget.

Kumar, Loveleen (1997): *Mulighetenes barn: å vokse opp med to kulturer*, Cappelen.

NRK/Østlandssendingen (1999): Svartelista.

Statistisk sentralbyrå (1994): Nye tall for innvandrerbefolkningen, *Ukens statistikk*, 1994, 23.

Statistisk sentralbyrå (2000): Høringsnotat: Forslag til endring av betegnelser i innvandrerrelatert statistikk 23.11.2000. Upublisert notat.

Vassenden, Kåre (1988): Hvor mange utlendinger er det i Norge? *Samfunnsspeilet* 1998, 3, Statistisk sentralbyrå.

Zaman, Kadafi (1999): *Norge i svart, hvitt og brunt: en multikulturell mosaikk*, Forum Aschehoug.

Statistisk sentralbyrå har i sitt høringsnotat foreslått tre alternative modeller til dagens bruk av betegnelsen andregenerasjonsinnvandrere.

- Den kanadiske modellen som innebærer at det som i dag kalles innvandrerbefolkningen vil deles inn i første- og andregenerasjons nordmenn.
- Den danske modellen som innebærer at betegnelsen etterkommere brukes om personer født i Norge med utenlandsk bakgrunn.
- Den svenske modellen som innebærer at betegnelsen skrives helt ut: Norskfødte med to utenlandsfødte foreldre.

SSB har bedt høringsinstansene om å gi sin vurdering av disse forslagene og da særlig den svenske modellen. I dag har de fleste svarene kommet inn, og disse skal gjennomgås nøye før en beslutning fattes om hvordan man for fremtiden skal betegne den gruppen som til nå har vært klassifisert som innvandrere, til tross for at de er født i Norge.

Betegnelser må vurderes løpende

Vi har sett at flere av betegnelsene på innvandringsområdet er verdiladet og gir ulike konnotasjoner og assosiasjoner i forhold til ulike grupper av brukere. Det er derfor viktig å vurdere betegnelsene løpende, og forsøke å finne ord som ikke virker støtende, men samtidig gir et godt og presist uttrykk for den gruppen vi ønsker å omtale

Da Standard for innvandringsgruppering ble laget i 1994, ble det sagt overfor høringsinstansene at SSB også ville komme tilbake til selve avgrensningen og definisjonene av de ulike innvandrergrupperingene. Foreløpig har vi imidlertid bare satt fokus på betegnelsene. Utviklingen krever en stadig tilpasning av statistikken. Etter hvert vil det vokse fram en betydelig tredje generasjon som vil være interessant å følge framover. Hva skal denne gruppen kalles og hvordan skal den defineres? Og hva med barn av en førstegenerasjonsinnvandrer og en andregenerasjonsinnvandrer? Har disse det samme mønster i statistikken som barn av to andregenerasjonsinnvandrere, eller to førstegenerasjonsinnvandrere?

Disse spørsmålene og flere, vil melde seg i økende grad ettersom det flerkulturelle samfunnet får økt utbredelse. Da vil det også stilles nye krav til de betegnelser som skal brukes i beskrivelsen av det. Statistisk sentralbyrås utfordring består i å kombinere hensynet til at hyppige endringer *kan* ha uheldige konsekvenser for statistikken og forståelsen av den, og samtidig vise respekt og lydhørhet overfor berørte gruppers egen og kanskje skiftende oppfatning av betegnelsernes innhold og virkning.